

**ACTA MOLDAVIAE MERIDIONALIS
VASLUI
XXI, 1999**

**IN MEMORIAM: EMIL RACOVÎȚĂ
VIAȚA ȘI OPERA PROFESORULUI EMIL RACOVÎȚĂ ESTE EVOCATĂ
DE ACADEMICIANUL ȘTEFAN MILCU CU PRILEJUL DISPARIȚIEI
SAVANTULUI NATURALIST, STUDIU CE SE PĂSTREAZĂ LA
ARHIVELE NAȚIONALE ALE ROMÂNIEI**

Elena ISTRĂȚESCU

De curând a trecut pragul care desparte viața de moarte, profesorul Emil Racoviță, unul din cei mai de seamă oameni de știință ai neamului nostru. Anii lui de viață n-au trecut goi de conținut ci plini de rolul unei munci neîntrerupte. Ca a tuturor creatorilor de știință, existența lui Racoviță apare unitară și plină de un sens adânc. Luminată de optimism și depășind vegetativul, viața și opera lui ne pot susține în munca noastră, fie că aspirăm, începem sau suntem în plină activitate științifică.

În masa oamenilor de știință, naturaliștii ocupă un loc aparte. Izolarea impusă de specializare, de tehnica adoptată, de subiectele preferate ce duc inevitabil la limitarea fondului intelectual apercceptiv, sunt mai restrânse la un biolog.

Explorarea directă pe teren, cu parcurgerea succesivă a zonelor variate de faună și floră, violența cu care acțiunea mediului se lasă exprimată asupra formelor și funcțiunilor, fac ca gândirea naturalistului să recunoască mai ușor interdependența vieții sub toate aspectele și continua ei variație.

Această continuă transformare (cu limite binețles) și evoluție pe care o găsim în univers conduce inevitabil prin acceptarea integrală a noțiunii de mediu la factorii sociali ce intervin în evoluția omului și a societăților umane. De aceea pare de neînțeles ca un biolog să nu fie în același timp, dacă nu ca acțiune, cel puțin ca gândire un luptător pentru o mai bună orânduire socială. Apartenența la mișcarea socialistă de la începuturile ei în țara noastră ale lui Ion Cantacuzino. D. Voinov, Emil Racoviță. Parhon, Slătianu confirmă acest punct de vedere, și pe această latură viața lui Emil Racoviță are o ancoră în prezent.

Emil Racoviță aparține prin naștere unei vechi familii de boieri moldoveni. Preocupările intelectuale nu au lipsit în mediul familial. Tatăl său – Gheorghe Racoviță - era prieten cu Maiorescu și Petre Carp. A luat parte la înființarea "Junimii" la Iași și a fost printre primii colaboratori ai Convorbirilor literare.

S-a născut la Iași la 15 noiembrie 1868. Urmează școala primară în Păcurari în unele clase cu Ion Creangă, apoi liceul la "Institutele Unite"

Îndrumat de tatăl său se înscrie la Facultatea de Drept din Paris, dar vocațiunea de naturalist îl îndeamnă să urmeze în același timp și cursurile de Ecole d'Anthropologie. În anii următori se înscrie la Facultatea de Științe. Astfel termină studiile universitare însușindu-și licența în drept (1889) și în științele naturale (1891) apoi doctoratul în științe la Sorbona în 1896.

În epoca studenției la Paris, Racoviță intră în mișcarea socialistă. Împreună cu grupul de intelectuali români din acea vreme contribuie la revista "Ere nouvelle". A devenit membru al Partidului Socialist Francez și a rămas membru până la venirea lui în țară în anul 1920.

În timpul studiilor universitare s-a distins ca elev pasionat de cercetare dotat cu însușiri deosebite. Maeștrii săi mai de seamă, geologul Munier – Chalmas și zoologul H. de Lucaze – Duthiers l-au susținut și îndrumat de la începutul activității sale științifice.

Elanul, inteligența și capacitatea de muncă l-au condus cu repeziciune spre locurile de răspundere. Când guvernul belgian organizează în 1897 o expediție la Polul Sud, Racoviță este recomandat de Sorbona ca naturalist. S-a realizat atunci una din dorințele cele mai arzătoare ale oricărui biolog – cercetarea vieții în ținuturi necunoscute. În acel an Racoviță s-a îmbarcat pe S.Y. Belgica, așa cum cu alți ani în urmă Darwin s-a îmbarcat pe Bigel. Știm ce a însemnat pentru umanitate rezultatele științifice ale expediției ultime: evoluționismul sub formularea darwiniană, selecția speciilor, lupta pentru existență, originea omului. Racoviță se va întoarce cu rezultate mai modeste dar valabile pentru construcție științifică.

Expediția a fost condusă de Gerlache. A durat 14 luni. A fost prima expediție științifică de acest fel la Polul Sud. În drum spre Pol având timp liber între câteva escale, Racoviță explorează pampasurile din Argentina, Chile și Țara de Foc.

Calitatea observațiilor culese în această expediție îl clasează la 30 de printre naturalistii de seamă ai epocii. Materialul a fost publicat de guvernul belgian. Mai mult de 60 de memorii de zoologie și botanică au fost publicate sub conducerea lui Racoviță². Multe din descrițiile lui Racoviță au pe lângă valoarea științifică și una literară prin bogăția imaginilor și frumusețea stilului.

Amundsen care a participat de asemenea la această expediție a notat în memoriile sale "Zoologul acestei expediții a fost românul Emil Racoviță"

Primele posturi de răspundere și de consacrare sunt în curând oferite lui Racoviță. În 1900 este numit subdirector al laboratorului maritim, Arago de la Banylus-sur Mer și al Laboratorului de Anatomie Comparată de la Sorbona.

În aceeași epocă este asociat de fostul său maestru Lucaze – Duthiers la conducerea revistei "Archives de Zoologie Expérimentale". După moartea acestuia o conduce (1901) cu C. Pruvost.

Un număr de oameni de știință ajung printr-o evoluție fericită la un moment crucial al activității lor. Unii nu-l vor avea niciodată. Atunci apar exploziv ideile originale, subiectele demonstrative sau ocaziile pe care nu le pierd de astă dată de a-și defini personalitatea sau câmpul propriu de activitate. Numele lui Newton este legat în primul rând de gravitate, al lui Einstein de relativitate, al lui Darwin de originea speciilor. Al lui Racoviță va fi definit pentru posteritate de speologie – știința vieții subterane.

A studia fauna și flora subpământeană (cavemelor) nu este o curiozitate sau un capriciu de savant, ci o cercetare dificilă care poate aduce multe răspunsuri la unele probleme fundamentale ale vieții pe pământ. Multă vreme s-a crezut că fauna peșterilor aparține unui mediu constant cu un număr redus de specii; în anii când Racoviță a început studiile de speologie lipsea materialul necesar pentru alcătuirea

unui inventar elementar. Cercetările lui extinse pe multe decenii vor revoluționa acest domeniu de cercetare și vor crea elementele fundamentale de clasificare.

Era în anul 1904. Racoviță avea atunci 36 ani. În cadrul unei expediții organizate de laboratorul maritim Arago explorează cavernele din insulele Baleare. Materialul cules cu această ocazie i-a sugerat și luminat posibilitățile imense de lucru în acest domeniu. În anii următori împreună cu R. Jeannel apoi antrenând un număr din ce în ce mai mare de cercetători el studiază sistematic grotele din Italia, Franța, Algeria, Austria, România etc.

În ani succesivi de muncă a fost adunat un material considerabil. Înființează atunci o asociație consacrată studiului vieții subterane și o publicație internațională. Astfel apare în 15 decembrie 1907 primul fascicul din "Biospeologia"

"Biospeologia" a reușit să grupeze în jurul ei un număr din ce în ce mai mare de colaboratori. După 13 ani, în 1920, ea avea 40, și 41 de fascicule apărute, cu 20.000 specimene colectate din 600 de grote.

Racoviță a fondat deci în acea epocă o nouă disciplină a biologiei. Istoria naturală a domeniului subteran pe care o preconizează în studiul său din 1907 apare în istoria științelor legată de numele unui om de știință român.

La Banylus-sur Mer lucrează 20 de ani. În 1920 este chemat ca profesor la Universitatea nou înființată în Cluj. Ca alți predecesori iluștri Racoviță n-a ezitat să părăsească condițiuni de lucru cu mult superioare, un mediu științific în care a lucrat 3 decenii și perspectiva unei catedre la Sorbona pentru a veni în țară.

O nouă epocă începe în viața lui la Cluj. Acolo înființează Institutul Român de Speologie căruia îi aduce ca zestre activitatea desfășurată la "Biospeologia" și întreaga ei colecție. Prin acest gest centrul mondial de cercetări speologice este mutat în țara noastră.

La Cluj, Racoviță va continua activitatea lui de cercetător. În curând face să apară un periodic consacrat exclusiv lucrărilor din Institut – "Travaux de l'Institut de Speologie de Cluj" din care până în 1935 au apărut 7 volume internaționale în cadrul vechii publicațiuni "Biospeologia" care nu a fost întreruptă.

Activitatea desfășurată în anii ce au urmat numirii la Cluj, nu a fost în declin, ci din contra. Până în 1935 au fost explorate 1.200 de grote, 50.000 de eşantioane au fost colectate și 54 de memorii de specialitate, au fost publicate în "Biospeologia", totalizând 8.000 pagini cu 2.100 figuri și 1921 planșe (Voinov.)

Orice om de știință inovator modifică pe întinderi variabile concepțiile și cunoașterea concretă în domeniul său de cercetare. S-ar putea spune că dimensiunile sale științifice sunt proporționale cu această înaintare de la necunoscut spre cunoscut. Din această perspectivă contribuția lui Racoviță este considerabilă.

Dacă considerăm numai câmpul său predilect de cercetare – speologia și acela este suficient.. Voinov spune că înainte de cercetările lui Racoviță lipsea materialul necesar pentru a scrie o istorie elementară a vieții subpământene. După 30 de ani de activitate (1935) se pot număra 50 de specii noi iar în cele cunoscute s-au izolat genuri și chiar familii noi. Pentru a ne da seama de munca desfășurată de școala lui Racoviță trebuie să cităm că până în 1935 au fost adunate 140.000 de exemplare cavernicole.

Desigur că Racoviță n-a început și n-a continuat studiul vieții subterane numai pentru interesul ei particular dar și pentru răspunsurile ce le poate da la multe necunoscute al biologiei generale.

Cercetarea mecanismului de adaptare la condițiuni de viață deosebite din caverne au condus pe Racoviță și colaboratorii săi la aprofundarea acestei probleme. El a putut arăta că fauna cavernicolă are un mare câmp de variații. Pauca – varietatea

admisă înaintea cercetărilor lui a fost înlăturată ca neadevărată. Domeniul subteran poate fi orânduit alături de cel lacustru mai curând ca un habitat.

Funcționarea intensă a adaptării cu variațiunea formelor a dus la înlăturarea altei referințe inexacte – aceea a mediului constituit din caverne. Noțiune legată de altfel logic de aceea a minimului variațiunii.

Stadiul inițial al speologiei a impus lui Racoviță legea inexorabilă a stadiului de evoluție a unei științe pentru felul de activitate a cercetătorului. A fost obligat să lucreze foarte puțin experimental și foarte mult în colecție și sistematică, ceea ce i-a dat ocazia lui Racoviță să introducă în sistematică criteriul de "filum". Elementele de filogenizare se impuneau să fie utilizate în sistematica unei faune care din mai multe puncte de vedere se prezintă ca "fosile vii" (Voinov). Multe specimene au caracter de faună residuală, terțială sau chiar secundară.

Racoviță a introdus alături de noțiunea de specie, caracterizată mai ales prin distribuția geografică, pe aceea de filum în care apare pe primul plan factorul timp legat direct de evoluție. "Taxinomia nu poate fi decât o filogenie aplicată" Formulare care arată însușirea gândirii evoluționiste în aplicațiile ei cele mai obișnuite pentru un naturalist. Cu această perspectivă se poate obține o mai bună aprofundare a caracterelor morfologice și o mai bună sistematizare.

Imaginată în concret, această metodă obligă la o muncă dificilă, condusă continuu sub ascuțișul unei critici severe. Se explică de ce inventarul vieții cavernicole nu a fost ușor de făcut. Racoviță a învins cu strălucitele sale calități personale aceste dificultăți.

Înainte de a se consacra speologiei Racoviță a publicat începând din 1893, rezultatele cercetărilor sale de morfologie, embriologie, de biologie, biogeografie și taxonomie asupra Polychetelor, Crustaceelor, Cefalopodelor, Cetaceelor, Gregarienelor, Peștilor etc. apoi asupra plancton-ului, lucrări de geografie fizică, cercetări antarctice, și numeroase alte lucrări de biologie generală.

Domeniul tehnic nu i-a fost străin. A comunicat lucrări de tehnică zoologică, histologică, speologică, muzeologică. Preocupările de învățământ au fost manifestate în studii referitoare la organizarea institutelor de cercetare, a studiilor secundare, a clasării materialului etc.

În biologia generală Racoviță și-a ilustrat cu numerosul material ce-l avea la dispoziție concepțiile sale asupra variațiunii pe care a socotit-o ca o proprietate fundamentală a materiei vii; asupra acomodării și adaptării, asupra mediilor vitale interne și externe. A combătut așa zisele caractere de preadaptare. A susținut că funcțiunea nouă nu creează un organ nou ci adaptează organul preexistent. Procesele de mutilare și raporturile lor cu ereditarea, cicatrizare, regenerarea și autonomiile sub lumina biologiei generale etc.

Racoviță a fost un om de știință complet, în care însușirea materialului concret a ridicat gândirea sa personală la concepții și noțiuni noi.

Racoviță a fost dintre acei fericiți savanți pe care contemporaneitatea îi recunoaște și-i glorifică. A fost membru a numeroase societăți științifice a naturaliştilor din Londra, Anvers, Barcelona; președinte de onoare al Societății franceze de zoologie, al Societății de biologie, de speologie din Paris (1910); al Societății de medicină și naturalişti din Iași (1900).

În țară este ales membru al Academiei Române (1926) apoi președintele ei (1927 – 1929); senator al Universității din Cluj (1922 – 1926) apoi rector al acesteia (1929 – 1930).

În Cluj a dominat activitatea științifică un lung șir de ani. Președinte al Societății de Științe din Cluj din 1920, membru activ al asociației Astra, Muzeul

Etnografic, Comisia Monumentelor Naturale, Cercul Ronsard, Turig – Clubul Român etc.

După relatările elevilor săi, Racoviță n-a fost un bun vorbitor ci un stilist. Textele lui științifice sunt scrise uneori cu talent literar și cu multă îngrijire. Pasiunea pentru știință a căutat s-o inducă elevilor și ascultătorilor săi. Cei mai mulți dintre ei au continuat linia sa de activitate.

Destinul unui om de știință apare mai misterios ca al artistului. Pentru acesta înzestrarea apare cu evidență, drumul este indicat cu stringență, va trebui numai să-l urmeze și să-l dezvolte. Dar pentru un savant nu este totdeauna așa. Cine ar fi putut preciza legătura dintre studentul care începe dreptul la Paris în 1886 și termină viața încununată ca un mare biolog.

Racoviță a avut pasiunea cercetării naturii, înțelegerea și puterea de muncă necesară pentru a-și construi o tensiune de creație personală. El a găsit însă în Franța condițiile de mediu care i-au permis să se recunoască ca personalitate și să se dezvolte pe o linie unitară.

Parcursând etapele vieții sale particulare care fac una cu viața sa științifică putem vedea cum la fiecare pas apar împletite efortul personal cu ocazia de a-l face. Și aici omul face una cu mediul său social.

Multe sunt învățămintele ce le arată viața și opera unui om de știință. Ele devin mai strălucitoare și pregnante după moartea sa. Racoviță nu face o excepție. Dacă viața și opera lui Racoviță vor continua în elevii săi și dacă ea va servi ca un exemplu pentru tinerii acestei țări care simt crescând în ei pasiunea nobilă a științei, ea nu s-a pierdut ca trupul său ci continuă să trăiască prin acțiunea continuă pe care o exercită viețile exemplare.

Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale,
fond Ștefan Milcu, dosar VI/35, f. 333 – 339

- Summary

The National Archives of Romania preserve in the documentary fond created by the academician Ștefan Milcu, this precious material, regarding the life and scientific personality of the scientist Emil Racoviță, elaborated on his death in 1948.

Emil Racoviță, born in Iassy on 1868, November, 15 in a Moldovian boyard family, was licentiate of law (1889) and natural science (1891); doctor at Sorbona University in Paris (1896) and was the first Romanian asked to participate, on "Belgica" vessel, in the expedition organized at the end of XIXth century, for the North Pole.

The founder of a new science, biospeology, Emil Racoviță gave up all the advantages offered by foreign countries to lead the Speology Institute in Cluj, founded in 1920, where all the research results were used.

His scientific activity was crowned by his election as member and president of the Romanian Academy and of numerous European scientific societies (of the naturalists in London, Anvers, Barcelona).